

УДК 343.62-056.22/.24:614.256](477)(045)
DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.6.36>

Вікторія Ботякова,

аспірант кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ХВОРОМУ МЕДИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ

У статті досліджуються питання щодо об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником. Встановлюється, що ч. 1 ст. 139 КК України за конструкцією об'єктивної сторони належить до діянь із формальним складом злочину, відповідно, до обов'язкових ознак об'єктивної сторони даного злочину варто віднести діяння (у вигляді дії чи бездіяльності) й обстановку вчинення злочину, натомість ч. 2 ст. 139 КК України за конструкцією об'єктивної сторони належить до діянь із матеріальним складом злочину і як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони зазначено злочину, зокрема, передбачені такі: діяння (у вигляді дії чи бездіяльності), суспільно небезпечні наслідки, а також причинний зв'язок між діянням (у вигляді дії чи бездіяльності) й суспільно небезпечними наслідками та обстановкою вчинення злочину.

Запропоновано авторське визначення поняття, вказаного в диспозиції ст. 139 КК України «... без поважних причин...», під яким слід розуміти наявність можливості та відсутність перешкоди для здійснення дії, які усунуть небезпеку для життя і здоров'я потерпілого, зокрема, йому буде надано допомогу медичним працівником, який відповідно до чинного законодавства зобов'язаний її надати.

Під поняттям «тяжкі наслідки» в контексті злочину, передбаченого ст. 139 КК України «Ненадання допомоги хворому медичним працівником», на нашу думку, слід розуміти смерть, виникнення захворювань, що зумовлюють встановлення групи інвалідності, переривання вагітності, тяжкі тілесні ушкодження, безплідність, самогубство.

Натомість ми вважаємо, що під обстановкою вчинення злочину, передбаченого ст. 139 КК України, слід розуміти перебування потерпілого в патологічному та/або фізіологічному процесі, який небезпечний та/або критичний для його життя і здоров'я, за умови, що він потребує надання медичної допомоги, а також наявність та відсутні перешкоди для здійснення дії, які усунуть небезпеку для життя і здоров'я потерпілого, зокрема, йому буде надано допомогу медичним працівником, який відповідно до чинного законодавства зобов'язаний її надати.

Встановлено, що об'єктивна сторона злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником полягає в ненаданні (бездіяльність) або відмові (дія) надати допомогу потерпілому, який перебуває в патологічному та/або фізіологічному процесі, що небезпечний та/або критичний для його життя і здоров'я, за умови, що він потребує надання медичної допомоги, а також наявність та відсутні перешкоди для здійснення дії, які усунуть небезпеку для життя і здоров'я потерпілого, зокрема, йому буде надано допомогу медичним працівником, який відповідно до чинного законодавства зобов'язаний її надати.

Вважаємо доцільним частину першу ст. 139 КК України після слова «ненадання» доповнити словами «або відмова у наданні».

Ключові слова: ненадання допомоги хворому, медичний працівник, відмова в наданні допомоги, обстановка, тяжкі наслідки, поважні причини, діяння, об'єктивна сторона.

Постановка проблеми. Проблема об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником має надзвичайно важливе значення як для кримінально-правової доктрини, так і для кваліфікації вказаного злочину.

Питанню об'єктивної сторони даного злочину приділяли певну увагу такі науковці: Г.В. Чеботарьова, О.Г. Берило, І.В. Івшин, Л.М. Назмутдинова, І.І. Горелик, Р.І. Лемеха, В.В. Марєєв, В.І. Касинюк, Т.Н. Петрова,

А.А. Саргсян, В.В. Татаркін, А.С. Полшакова, О.М. Плешаков та ін. Проте й дотепер проблема об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 139 КК України, не знайшла належного вирішення.

Мета статті полягає у визначенні об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником.

Виклад основного матеріалу. У теорії кримінального права загальновизнаним

є той факт, що об'єктивна сторона складу будь-якого злочину визначається як елемент складу злочину, який є сукупністю ознак, що характеризують зовнішню сторону злочину, а також чітко визначені саме нормою кримінального закону, що закріплює цей склад злочину [1, с. 217]. Значення об'єктивної сторони злочину насамперед полягає в тому, що це один із найважливіших елементів складу злочину, тобто фундамент для кримінальної відповідальності, без якого вона взагалі не існує, зокрема, саме тому законодавець прагне описати в диспозиціях статей Особливої частини КК передусім ознаки об'єктивної сторони злочину [2, с. 38]. Притягнення будь-якої особи до кримінальної відповідальності в усіх випадках пов'язане із встановленням у поведінці конкретної особи суспільно небезпечного діяння, яке вказане в законі (зокрема, ст. 139 КК України), а отже, саме чіткий опис обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником є надзвичайно важливою передумовою дотримання законності, а також має істотне значення для правозастосовної діяльності правоохоронних органів.

Аналізуючи зарубіжну і вітчизняну наукову літературу з кримінального права, ми встановили, що загальнотеоретичні та практичні аспекти об'єктивної сторони злочину висвітлені у значній кількості праць [3, с. 163–168; 4, с. 249–254; 5, с. 131–204; 6, с. 49–55; 7, с. 186–209; 8, с. 3–62; 9, с. 6–275; 10, с. 189–211; 11, с. 11–196; 12, с. 69–90; 13, с. 7–242; 1, с. 214–247; 14, с. 115–145; 15, с. 30–193; 16, с. 27–205], зокрема, з огляду на даний факт вважаємо за потрібне одразу перейти до задекларованого нами предмету дослідження. На нашу думку, слід лише звернути увагу на запропонований В.К. Матвійчуком підхід щодо складових ознак об'єктивної сторони злочину: діяння (дія чи бездіяльність), наслідки, причинний зв'язок, спосіб вчинення злочину, місце та час вчинення злочину, обстановка, засоби, знаряддя, а також джерела вчинення злочину [3, с. 167].

У Кодексі законів України про кримінальну відповідальність (далі – КК України) встановлені ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 139 КК України. Ч. 1 ст. 139 КК України за конструкцією об'єктивної сторони належить до діянь із формальним складом злочину, відповідно до обов'язкових ознак об'єктивної сторони даного злочину варто віднести діяння (у вигляді дії чи бездіяльності) й обстановку вчинення злочину, натомість ч. 2 ст. 139 КК України за конструкцією об'єктивної сто-

рони належить до діянь із матеріальним складом злочину, і як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони зазначеного злочину, зокрема, передбачені такі: діяння (у вигляді дії чи бездіяльності), суспільно небезпечні наслідки, а також причинний зв'язок між діянням (у вигляді дії чи бездіяльності) й суспільно небезпечними наслідками та обстановка вчинення злочину. З'ясування обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником має надзвичайно важливе як наукове, так і практичне значення.

Проаналізувавши юридичну літературу, ми встановили, що зовнішня сторона злочину, який передбачений ст. 139 КК України, дотепер ще не досить досліджена, адже має багатоаспектний характер та наявні деякі істотні дискусійні моменти саме в юридичному плані, що певним чином можуть впливати як на теорію кримінального права, так і на практику застосування норм, а також законотворчу діяльність.

У наукових джерелах із кримінального права наявні досить суперечливі погляди авторів щодо питання визначення об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником.

Г.В. Чеботарьова, розглядаючи злочини у сфері медичної діяльності, серед яких і злочин, передбачений ст. 139 КК України, під поняттям об'єктивної сторони даних злочинів розуміє систему передбачених кримінальним законом ознак, зокрема, якими характеризується зовнішнє вираження посягання суб'єкта саме на порядок суспільних відносин, які складаються у сфері медичної діяльності щодо збереження життя й здоров'я особи медичними засобами [17, с. 141]. Науковець також зазначає, що передбачене ст. 139 КК України діяння «ненадання допомоги хворому медичним працівником» за своєю природою є «невтручанням медичного працівника без поважної причини розвитку загрозливих для життя або здоров'я іншої людини явищ, викликаних обставинами, ліквідація, локалізація чи мінімізація яких належить саме до його професійної компетенції» [17, с. 171]. І.В. Івшин наголошує, що для правильної кваліфікації об'єктивної сторони ненадання допомоги хворому медичним працівником слід встановити: 1) факт звернення хворого за медичною допомогою або/та достатньої інформованості медичного працівника щодо хворого, який потребує такої допомоги; 2) обов'язок медичного працівника надавати хворому медичну допомогу того або іншого виду та об'єму в залежності від його освіти, спеціальності, кваліфікації, виконання трудової функції; 3) факт нена-

дання медичної допомоги хворому, і в чому конкретно це проявлялось: а) у разі чистої бездіяльності у відсутності будь-якої допомоги взагалі; б) у разі змішаної бездіяльності в невідповідності виду або/та об'єму допомоги, якої потребував хворий; 4) наявність у медичного працівника можливості надати необхідну допомогу хворому, а також відсутність поважних причин ненадання такої допомоги; 5) настання передбачених кримінальним законом шкідливих наслідків; 6) наявність необхідного причинного зв'язку між ненаданням допомоги хворому та настанням шкідливих наслідків [18, с. 137–138]. Л.М. Назмутдинова підкреслює, що об'єктивна сторона даного злочину характеризується бездіяльністю, тобто пасивною формою прояву поведінки людини, зокрема це виражається в недотриманні винним покладених на нього юридичних та спеціальних обов'язків [19, с. 86], а саме автор впевнена, що медичний працівник, порушуючи свій обов'язок щодо надання допомоги хворому, окрім заподіяння основної шкоди, порушує також і порядок надання медичної допомоги та здійснення медичного обслуговування [19, с. 89; 20, с. 215]. І.І. Горелик вказує, що ненадання допомоги хворому медичним працівником може виражатись у: а) неаявці до хворого за викликом, запрошенням або за власною ініціативою (останній варіант можливий, якщо медичному працівнику відомо, що існує потреба в його допомозі та відсутня можливість його запросити); б) відмові прийняти хворого в лікувальний заклад, куди він був доставлений або прибув сам; в) ненаданні допомоги хворому, який знаходиться в лікувальному закладі; г) не запрошенні медичним працівником, який прибув до хворого, у зв'язку з відсутністю компетенції, знань або іншими причинами, іншого спеціаліста для надання допомоги [21, с. 192–193]. Науковець також зазначає, що відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником не виключається, якщо замість особистої явки до хворого лікар по телефону або через третіх осіб передає вказівки з приводу того, що необхідно зробити для надання допомоги, адже без огляду хворого, на думку автора, такі розпорядження можуть бути неефективними та навіть шкідливими [21, с. 192].

Р.І. Лемеха, аналізуючи об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч.1 ст. 139 КК України, вказує, що вона характеризується суспільно небезпечним діянням, що є поведінкою у вигляді бездіяльності, яка виражається в повній відмові щодо надання медичної допомоги, а також в її ненаданні в необхідному обсязі для конкретної

ситуації, зокрема, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони вказаного злочину автор називає обставини його вчинення: перебування особи у хворобливому стані і її потреба в медичній допомозі [22, с. 38–39]. В.В. Марсєв зазначає, що об'єктивна сторона злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником характеризується лише однією формою злочинного діяння, а саме бездіяльністю, зокрема, за наявності ситуації ненадання допомоги в належному обсязі, на думку автора, дії винного варто кваліфікувати за ст. 140 КК України без додаткової кваліфікації за ст. 139 КК України [23, с. 569]. В.І. Касинюк наголошує, що ненадання допомоги може виражатись у відмові практикуючого лікаря чи медсестри, що перебувають вдома (поза службою), прибути за викликом до хворої особи чи її близьких, у відмові надати допомогу в разі нещасного випадку, а також події на вулиці тощо [24, с. 63–64]. На думку Т.Н. Петрової, об'єктивна сторона вказаного злочину характеризується діянням (ненадання допомоги без поважних причин), наслідками та причинним зв'язком між ними; зокрема, автор підкреслює, що лише бездіяльність за умови наявності фактичної можливості надати допомогу особі, яка її потребує, може становити об'єктивну сторону даного злочину [25, с. 83–84]. А.А. Саргсян вказує, що об'єктивна сторона даного злочину виражається в бездіяльності, що передбачає невиконання винним покладеного на нього спеціального (юридичного) обов'язку [26, с. 81]. В.В. Татаркін підкреслює, що об'єктивна сторона вказаного злочину характеризується 1) бездіяльністю – невиконанням покладеного на лікаря та іншого медичного працівника обов'язку надавати медичну допомогу особі, яка її потребує, 2) наслідками та 3) причинним зв'язком між бездіяльністю та наслідками [2, с. 80–81].

Найбільш доцільним є визначення ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 139 КК України, запропоноване О.Г. Берило, зокрема, науковець стверджує, що об'єктивна сторона злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником характеризується такими ознаками, як: 1) суспільно небезпечна бездіяльність; 2) суспільно небезпечні наслідки (зокрема, тяжкі наслідки, смерть); 3) причинний зв'язок (зв'язок між ненаданням допомоги хворому медичним працівником та наслідками), а також 4) обстановка вчинення злочину [27, с. 113], проте варто звернути увагу на те, що вказана думка потребує подальшого вдосконалення, адже до об'єктивної сторони зазначеного злочину може також належати

така обов'язкова ознака, як суспільно небезпечна дія.

Перш ніж розпочати аналіз зовнішніх ознак злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником, вважаємо за потрібне розглянути використану в законодавстві термінологію, що надасть нам можливість зрозуміти її етимологію, а також призведе до правильного визначення суті об'єктивної сторони вказаного злочину. З'ясовуючи в такому випадку залежність якості правового матеріалу, ми в даному аспекті віднесли б і використанні термінології у ст. 139 КК України, що підтверджується, на нашу думку, слушним висловлюванням «батька кібернетики» Н. Вінера, що теорія та практика права мають дві групи проблем: 1) група проблем, яка стосується загального призначення права, а також розуміння справедливості у праві; 2) група проблем, яка стосується технічних прийомів, за допомогою яких дані поняття справедливості саме можуть стати ефективними [28, с. 112]. Ці положення тісно пов'язані із принципом визначеності та єдності термінології саме у складі злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником, а також можливості забезпечення і реалізації ефективної кримінально-правової охорони конкретних суспільних відносин завдяки використанню визначених у законодавстві термінів, які сприятимуть правильному розумінню ознак об'єктивної сторони вказаного злочину.

Зокрема, «Юридическая энциклопедия» вказує, що «неоказание помощи больному» відповідно до кримінального законодавства визначається злочином проти життя і здоров'я [29, с. 264]. Визначення терміна «ненадання» відсутнє в довідкових виданнях, зокрема в українській мові даний термін використовується як заперечення слова «надання» – вживається з іменником, який здебільшого має значення дії, утворює поєднання зі значенням тієї або іншої дії, в залежності від значення іменника; надання допомоги [30, с. 393]; здійснити, виконати будь-що по відношенню до будь-кого [31, с. 706], «...Дія за знач. надати...» [32, с. 709]. Термін «надати» означає «дати в достатній кількості, задовольнити чим-небудь...» [32, с. 709]. Термін «допомога» визначається як сприяння, підтримка у чому-небудь; сприяння в лікуванні, полегшення страждань; захист, порятунок у біді; ті, хто приходять на допомогу кому-небудь [32, с. 319]; участь у роботі будь-кого; полегшення; сприяти будь-кому; підтримка [30, с. 488–489].

Задля більш глибокого розуміння вказаних термінів вважаємо за потрібне розглянути наявні точки зору науковців. Під

поняттям «ненадання допомоги хворому» Я.О. Миц розуміє ненадання медичної допомоги хворому або іншій особі, яка її потребує, в межах обов'язків медичного працівника та в такому об'ємі, який є необхідним у залежності від стану потерпілого [33, с. 141]. А.В. Воропаєв, І.В. Воропаєва, Ю.С. Ісаєв поняття «ненадання допомоги» визначають як відмову або ухилення від надання невідкладної допомоги, що створює реальну загрозу заподіяння серйозної шкоди здоров'ю потерпілого [34, с. 106]. О.В. Хуторянський вказує, що ненадання допомоги – це ненадання медичної (штучне дихання, перетискання відкритої рани тощо), фізичної (перенесення до автомобіля, евакуація особи з небезпечного місця, доставляння в заклад охорони здоров'я тощо) або іншої допомоги щодо забезпечення збереження життя особи, зокрема, визначальним у даному аспекті, на думку автора, є те, що допомога має характеризуватися безпосередньою участю винного, а також його впливом на потерпілого [35, с. 83].

Диспозиція статті 139 КК України вказує, що медичний працівник зобов'язаний діяти «згідно з установленими правилами», надаючи допомогу особі, яка її потребує [36]. Вважаємо за потрібне навести тлумачення понять «установлений» та «правило», що дає «Великий тлумачний словник сучасної української мови» В.Т. Бусела: термін «установлений» – «...Дієприкм. пас. мин. ч. до установити...», зокрема, поняття «установити» визначається як «...Створюючи, утверджувати, узаконювати що-небудь...», натомість термін «правило» означає положення, яким передається певна закономірність чи сталі співвідношення певних явищ; принцип, яким керуються в праці, у співжитті, у поведінці і т. ін.; звичай, що властивий певній групі чи колективі людей; зібрання якихось положень, які визначають порядок ведення чи дотримання чого-небудь [32, с. 1100, 1517]. Відповідно до п. а ч. 1 ст. 1 Конвенції Міжнародної організації праці № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» «термін «встановлений» означає визначений національним законодавством або такий, що випливає з нього...» [37]. Аналізуючи об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 139 КК України, Г.В. Чеботарьова стверджує, що під терміном «правила» слід вважати вимоги всіх нормативних та правових актів, які визначають підстави, а також порядок надання допомоги хворим медичними працівниками в Україні [38, с. 294]. Ст. 14¹ Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» встановлює систему стандартів у сфері охорони здоров'я, яку складають державні соці-

альні нормативи (встановлюються відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»), а також галузеві стандарти, якими, зокрема, є: 1) стандарт медичної допомоги; 2) клінічний протокол; 3) таблиць матеріально-технічного оснащення; 4) лікарський формуляр; 5) інші норми, правила, а також нормативи, які передбачені законами, що регулюють діяльність у сфері охорони здоров'я [39]. В.К. Гришук підкреслює, що обов'язок особи вчиняти певну дію може випливати із закону, підзаконного акту, цивільно-правового правочину (договору), попередніх дій особи, законного наказу чи розпорядження, професійних чи службових функцій особи тощо, зокрема, основними умовами кримінальної відповідальності особи за бездіяльність відповідно до чинного Кримінального кодексу України, на думку автора, є наявність юридичного обов'язку в суб'єкта поводитися активно, а також реальна можливість для активної поведінки суб'єкта [1, с. 233].

Відповідно до ст. 49 Конституції України будь-яка людина має право на охорону здоров'я та медичну допомогу, а також на медичне страхування, зокрема, в усіх державних та комунальних закладах охорони здоров'я безоплатно надається медична допомога [40]. Ч. 1 ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» під поняттям «медична допомога» визначає «діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямовану на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами», натомість до медичної допомоги, відповідно до положень вказаного документа, належать: 1) екстрена медична допомога (медичні працівники зобов'язані здійснювати невідкладні організаційні, діагностичні, а також лікувальні заходи, що спрямовані на врятування й збереження життя будь-якої людини, яка перебуває в невідкладному стані, зокрема й на мінімізацію наслідків впливу даного стану на її здоров'я) (ст. 35); 2) первинна медична допомога, яка передбачає надання консультацій та проведення діагностики, а також лікування найпоширеніших хвороб, травм, отруєнь, патологічних і фізіологічних (зокрема, під час вагітності) станів та здійснення профілактичних заходів, може надаватися як в амбулаторних умовах, так і за місцем проживання чи перебування пацієнта (ст. 35¹); 3) вторинна (спеціалізована) медична допомога, що передбачає надання консультацій і проведення діагностики, лікування, реабілітації, а також профілактики хвороб, отруєнь, травм, патологічних

та фізіологічних (зокрема під час вагітності й пологів) станів, може надаватися в амбулаторних чи стаціонарних умовах, в плановому порядку чи в екстрених випадках лікарями відповідних спеціальностей (ст. 35²); 4) третинна (високоспеціалізована) медична допомога, яка передбачає надання консультацій та проведення діагностики, лікування хвороб і травм, отруєнь, патологічних станів, зокрема ведення фізіологічних (під час вагітності й пологів) станів із застосуванням високотехнологічного обладнання або/та високоспеціалізованих медичних процедур високої складності, може надаватися в амбулаторних чи стаціонарних умовах, в екстрених випадках чи у плановому порядку (ст. 35³); 5) паліативна допомога, яка містить комплекс заходів, що спрямовані на полегшення фізичних, а також емоційних страждань пацієнтів, які мають останні стадії перебігу невиліковних захворювань (ст. 35⁴); 6) медична реабілітація, яка містить систему медичних й інших заходів, що спрямовані на відновлення втрачених або порушених функцій організму особи, а також на виявлення й активізацію компенсаторних можливостей організму задля створення умов щодо повернення особи до нормальної життєдіяльності, зокрема й на профілактику як ускладнень, так і рецидивів захворювання, може надаватися в стаціонарних чи амбулаторних умовах (ст. 35⁵); зокрема, також можливе 7) надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини, що передбачає надання медичних послуг щодо консультування, діагностики та лікування, використовуючи засоби дистанційного зв'язку шляхом обміну інформацією в електронній формі (ст. 35⁶) [39].

На нашу думку, принципи, які перераховані в Порядку надання первинної медичної допомоги, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 березня 2018 року № 504 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 21 березня 2018 року за № 348/31800, є слушними для будь-якого виду медичної допомоги: доступність, безпечність, результативність, своєчасність, недискримінація, економічна ефективність та орієнтованість на людину [41].

А.В. Воропаєв, І.В. Воропаєва, Ю.С. Ісаєв стверджують, що ситуація ненадання допомоги медичним працівником можлива поза виконанням трудових обов'язків, а також у лікувально-профілактичному закладі (зокрема, на медичного працівника повинен бути покладений обов'язок щодо надання медичної допомоги) [34, с. 106–107].

Враховуючи той факт, що диспозиція ст. 139 КК України має описово-бланкетний характер, задля визначення обов'язків

суб'єктів, які надають медичну допомогу, і факту порушення конкретних норм чинного законодавства або спеціальних правил варто звертатись до нормативно-правових актів інших галузей права [18, с. 125].

Ч. 1 ст. 33 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» наголошує, що медична допомога надається професійно підготовленими медичними працівниками, які мають трудові відносини із закладами охорони здоров'я, які забезпечують надання медичної допомоги відповідно до отриманої ліцензії, а також фізичними особами – підприємцями, що зареєстровані та мають відповідну ліцензію згідно з установленим законом порядком та можуть перебувати з даними закладами в цивільно-правових відносинах, натомість п. а, б ч. 1 ст. 78 даного документа визначають одні з основних професійних обов'язків медичних працівників, зокрема, це запобігання та лікування захворювань, а також надання своєчасної і кваліфікованої медичної та лікарської допомоги, безоплатне надання відповідної невідкладної медичної допомоги будь-якій людині за наявності нещасного випадку й у разі інших екстремальних ситуацій [39]. Ст. 37 Основ законодавства України про охорону здоров'я зобов'язує медичних працівників надавати відповідну медичну допомогу за наявності невідкладних і екстремальних ситуацій, ст. 58 даного документа гарантує забезпечення надання медичної допомоги вагітним жінкам та новонародженим, зокрема, ст. 60 вказаного документа забезпечує надання медичної допомоги дітям та підліткам [39].

Натомість в Основах законодавства України про охорону здоров'я відсутній перелік критичних станів, захворювань тощо, які потребують надання медичної допомоги, а також відсутні конкретні правила її надання, порушення яких може кваліфікуватися як ненадання допомоги, зокрема відповідний перелік та правила можуть бути сформульовані, наприклад, у підзаконних нормативно-правових актах. Відповідно до Переліку критичних станів, що становлять загрозу для життя жінки та підлягають дослідженню, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 14 грудня 2012 року № 1053 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 3 січня 2013 року за № 35/22567, встановлено критичні стани, які становлять загрозу для життя жінки, та дії медичного персоналу щодо надання медичної допомоги в разі виникнення даних станів [42]. Відповідно до положень Клятви лікаря України, затвердженої Указом Президента України від 15 червня 1992 року

№ 349, вказано, що лікар повинен лікувати та запобігати захворюванням, а також надавати будь-якій особі медичну допомогу за наявності потреби в її наданні [43], зокрема випускники всіх вищих навчальних медичних закладів України приносять Присягу лікаря України (ч.1 ст. 76 Основ законодавства України про охорону здоров'я) [39].

Також обов'язок медичного працівника щодо надання медичної допомоги особі, яка її потребує, виникає не лише згідно з відповідними медичними приписами, але й може бути зумовлений додатковими факторами, а саме – прохання чи згода хворого (його родичів чи законних представників) надати йому відповідну допомогу [23, с. 570]. Відповідно до ч. 1 ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» встановлено, що інформована згода пацієнта потрібна для використання методів діагностики, профілактики, а також лікування, зокрема за умови, що пацієнту ще не виповнилось 14 років, або він був визнаний недієздатним відповідно до встановленого законом порядку, медичне втручання проводиться лише за згодою його законних представників [39].

Наступним поняттям, яке на нашу думку, має істотне значення для правильного розуміння ознак об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником, є «поважні причини», зокрема вважаємо за потрібне розглянути етимологію термінів «поважний» та «причина». Наведемо тлумачення вказаних понять, яке надає «Великий тлумачний словник сучасної української мови» В.Т. Бусела: термін «поважний» визначається як серйозний за своїм змістом, темою та характером і т. ін.; який має неабияке значення; значний, важливий; який може бути прийнятий до уваги; який заслуговує особливої уваги; достатній для виправдання чого-небудь [32, с. 992]; натомість під терміном «причина» слід розуміти явище, що зумовлює чи породжує інше явище; протилежне – наслідок; підстава, привід для будь-яких дій та вчинків; міркування, спонукання, мотиви, що викликають будь-які вчинки [32, с. 1140].

А.С. Полшакова та О.М. Плешаков класифікують поважні причини ненадання допомоги хворому відповідно до об'єктивних та суб'єктивних джерел їх виникнення на: 1) фактори природного та техногенного характеру – неперезборна сила [44, с. 116; 45, с. 57–59] (джерела виникнення – сили природи, до яких належать небезпечні природні явища, природні катаклізми, стихійні лиха, зокрема це процеси, що виникають природним шляхом на землі, воді чи в атмосфері:

цунами, виверження вулканів, землетруси, повені, гірські лавини, урагани великої руйнівної сили, зсуви ґрунту, снігопади надзвичайної інтенсивності та ін.; а також аварії та катастрофи техногенного характеру, що можуть призвести до пожеж, вибухів, отруєння атмосфери та ін.); 2) суспільно небезпечні дії інших людей: масові безпорядки, хуліганство та ін., а також інші прояви протиправної поведінки – створення фізичних перешкод, що перешкоджають виконанню медичними працівниками своїх професійних обов'язків, блокування руху автомобіля бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги тощо; 3) колізія обов'язків, до них також належать обставини, які виникають у ситуації крайньої необхідності [44, с. 116–117; 46, с. 41–42], зокрема, в разі виникнення небезпеки для життя чи здоров'я кількох хворих медичний працівник постає перед психологічним та юридичним вибором: кому надати допомогу першому, тобто в даній ситуації кримінально-правова оцінка поважних причин ненадання допомоги одному з хворих залежить від того, хто був ближче до медичного закладу, від ступеня тяжкості отриманої травми, захворювання, а також невідкладності медичного втручання; 4) особисті обставини об'єктивного та суб'єктивного змісту: раптова хвороба медичного працівника, поміщення його в лікувальний заклад із травмами тощо [44, с. 116–117]. Г.В. Чеботарьова стверджує, що під поважними причинами в контексті злочину, передбаченого ст. 139 КК України, слід розуміти законодавчо визначені чи такі, які фактично існують об'єктивні чи суб'єктивні чинники, що з урахуванням ситуації, яка склалася, дозволяють суб'єкту саме ухилитися від виконання його професійного обов'язку, зокрема наявність поважних причин, що виправдовують бездіяльність медичного працівника, на думку автора, може характеризувати: фізичний стан медичного працівника, що не дозволяє останньому надати допомогу (хвороба, втрата свідомості тощо); наявність прямо вказаної обставини кримінальним законом, яка виключає злочинність діяння (розділ VIII Загальної частини КК України); наявність об'єктивних, а також суб'єктивних індивідуальних можливостей у медичного працівника надати допомогу (зокрема, його кваліфікація, наявність необхідних ліків або обладнання); наявна загроза життю медичного працівника під час надання медичної допомоги (наприклад, пожежа в лікарні); результати сортування потерпілих, що потребують невідкладної, першочергової допомоги іншому хворому медичним працівником; відсутність згоди хворого чи його закон-

ного представника, якщо відсутня реальна загроза життю потерпілого [47, с. 564–565]. В.І. Касинюк під поважними причинами, що не дали можливості медичному працівнику надати допомогу, розглядає: дію нездоланної сили, поломку автомобіля, на якому лікар або інший медичний працівник їхав на виклик до хворого, знесений міст через річку, а також дію інших стихійних сил природи, хворобу медичного працівника, відсутність в останнього інструментів або ліків чи практичного досвіду тощо, зокрема науковець наголошує, що такі обставини, як неробочий час або день, перебування медичного працівника у відпустці або на відпочинку не є поважними причинами [48, с. 94].

Ч. 2 ст. 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я визначає, що у випадку існування реальної загрози для життя пацієнта лікар має право здійснити медичне втручання (надати медичну допомогу) без згоди пацієнта або його законного представника, зокрема ч. 3, 4 ст. 43 даного документа встановлює, що пацієнт може відмовитися від лікування, навіть якщо це призведе до тяжких наслідків для останнього, за умови, що він набув повної цивільної дієздатності та усвідомлює свої дії, а також може керувати ними, натомість у даному випадку в лікаря є право отримати від пацієнта письмові підтвердження відмови або в разі відсутності такої можливості – засвідчити у присутності свідків відмову пацієнта відповідним актом [39].

Відповідно до ч. 3 ст. 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я у лікаря є право відмовитися від ведення пацієнта за умови, що останній не виконує медичних приписів чи не дотримується правил внутрішнього розпорядку лікувального закладу, якщо відсутня загроза для життя хворого та здоров'я населення [39]. Отже, відсутність згоди пацієнта на медичне втручання (надання медичної допомоги) у контексті ст. 139 КК України, на нашу думку, варто вважати поважною причиною, за умови відсутності ознак реальної загрози для життя пацієнта (невідкладні випадки).

З огляду на зазначене вище вважаємо за потрібне сформулювати власне визначення поняття, вказаного в диспозиції ст. 139 КК України «...без поважних причин...» [36], під яким слід розуміти наявність можливості та відсутність перешкод для здійснення дій, які усунуть небезпеку для життя і здоров'я потерпілого, зокрема, йому буде надана допомога медичним працівником, який відповідно до чинного законодавства зобов'язаний її надати.

Окрім вищевказаного, доцільно також з'ясувати насамперед загальні положення,

що стосуються об'єктивної сторони злочину як загалом, так і зокрема, передбаченого ст. 139 КК України, тобто суспільно-небезпечну поведінку, а також її форму (види). Злочинне діяння (дія чи бездіяльність) є найважливішою ознакою об'єктивної сторони, адже саме воно виступає ядром об'єктивної сторони загалом, а також її окремими ознаками [7, с. 189]. У теорії кримінального права загальноновизнаним є твердження, що дія – це активна, свідомо, вольова та протиправна поведінка особи, що вчиняє злочин, натомість під бездіяльністю варто розуміти пасивну, свідому, вольову та протиправну поведінку особи, що полягає саме в ухиленні від виконання обов'язків, які на неї покладені, за умови, що наявна можливість їх виконати [49, с. 40].

Проаналізувавши поняття, які вказані в диспозиції ст. 139 КК України, та наявні думки науковців щодо визначення об'єктивної сторони злочинного ненадання допомоги хворому медичним працівником, вважаємо за потрібне стверджувати, що поняття, вказані в диспозиції ч. 1 ст. 139 КК України: «Ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з установленими правилами, надати таку допомогу, якщо йому завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого...» [36], на нашу думку, варто ототожнювати з такими ознаками об'єктивної сторони вказаного злочину, як дія, а також бездіяльність. З метою обґрунтування вказаного твердження варто зазначити, що зовнішній прояв будь-якої дії виражається у вигляді руху внаслідок окремих рухів тіла, навіть неістотного руху м'язів тіла [12, с. 36], зокрема міміки, жестикуляції, а також вимови слів, адже задля формування звуків, які перетворюються у слова, необхідний рух певних груп м'язів, що також є рухом тіла [50, с. 69]. Однак варто враховувати також, що всі тілорухи, які здійснюються саме в ситуації, за якої особа повинна себе поводити пасивно, вона, зокрема, діє активно, тобто відмовляє в наданні медичної допомоги, а також під дією слід розуміти ті тілорухи, що саме спрямовані на заподіяння шкоди відповідним суспільним відносинам [50, с. 69]. Слід звернути увагу й на те, що рефлекторні, імпульсивні та мимовільні рухи не потрібно розглядати як дії саме в кримінально-правовому значенні, адже вони здійснюються особою неспівомовно, а також не спрямовані на досягнення мети [49, с. 40].

Вважаємо за потрібне спроектувати дані теоретичні положення на відповідну форму прояву злочину, що передбачений ч. 1 ст. 139 КК України, зокрема, це

«ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з установленими правилами, надати таку допомогу, якщо йому завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого...» [36], яке вказує на те, що за умови прохання потерпілого, який перебуває в патологічному та/або фізіологічному процесі, що є небезпечним та/або критичним для його життя і здоров'я та потребує надання медичної допомоги, й звернувся до медичного працівника, допомогти йому врятуватися, зокрема реалізувати своє право на охорону здоров'я та медичну допомогу, а натомість винна особа відмовила потерпілому в наданні допомоги, хоча й зобов'язана, відповідно до чинного законодавства, її надати, а також була наявна можливість та відсутні перешкоди це вчинити, то поведінку медичного працівника в даному випадку варто характеризувати як активну вольову поведінку – дію, тобто відмову в наданні медичної допомоги потерпілому. Дані висновки щодо такої ознаки об'єктивної сторони вказаного злочину, як дія, також характеризують і форму прояву зазначеного злочину, зокрема, ч. 2 ст. 139 КК України вказує: «Те саме діяння...» [36].

Натомість під бездіяльністю варто розуміти пасивну форму поведінки, що полягає в утриманні від здійснення будь-якого руху [12, с. 36], а також у невчиненні тих дій, які особа повинна була та могла вчинити, або в неперешкоджанні настанню таких наслідків, яким особа зобов'язана була запобігти [12, с. 73]. Тобто злочинною бездіяльністю вважається невчинення особою без поважної причини прямо передбаченої законом дії, суспільну небезпечність та обов'язковість якої вона усвідомлювала [51, с. 61]. Отже, з огляду на вказане вище правова поведінка особи, яка виражається у формі неправомірної бездіяльності, відповідно до чинного законодавства, у контексті злочину, передбаченого ст. 139 КК України, полягає у невиконанні медичним працівником покладеного на нього обов'язку надавати допомогу в установленому законом порядку будь-якій особі, яка її потребує.

До обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 2 ст. 139 КК України, належать суспільно небезпечні наслідки (у вигляді смерті потерпілого або «інші тяжкі наслідки») [36], адже за конструкцією об'єктивної сторони вказаний злочин належить до діянь із матеріальним складом злочину. У доктрині кримінального права загальноновизнаним є той факт, що суспільно небезпечні наслідки варто визначати як шкоду, що заподіяна певним суспільно

небезпечним діянням саме об'єктові злочину, а також створення загрози заподіяння даної шкоди, які передбачені нормою КК України як обов'язкова ознака об'єктивної сторони матеріального складу злочину [1, с. 236]. Суспільно небезпечні наслідки поділяються на матеріальні наслідки, що включають у себе наслідки особистого (наслідки злочинів, які заподіюють шкоду суспільним відносинам, які забезпечують охорону життя та здоров'я людини) та майнового характеру (настання наслідків як результат вчинення злочинів проти власності), а також на нематеріальні наслідки, наприклад, нанесення шкоди честі та гідності, завдання моральної шкоди тощо [52, с. 65].

Зокрема, настання вказаних у диспозиції ч. 2 ст. 139 КК України суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті потерпілого або інших тяжких наслідків є обов'язковою ознакою даного злочину як закінченого, адже злочини з матеріальним складом є закінченими з моменту настання суспільно небезпечних наслідків, передбачених нормою КК України, що встановлює (закріплює) цей склад злочину [1, с. 156]. Як ми вже вказували раніше, на нашу думку, кінцевим моментом життя людини слід вважати «... саме момент настання незворотної смерті шляхом смерті мозку або настання біологічної смерті людини, що пов'язано з розвитком незворотного процесу розпаду клітин центральної нервової системи» [53, с. 265, 277].

Натомість під поняттям «тяжкі наслідки», яке за способом описання є оціночним [17, с. 155], у контексті ст. 139 КК України В.І. Касинюк розуміє тяжкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження, або якщо це спричинило важкі ускладнення хвороби [48, с. 94]. Слушним, на нашу думку, є визначення поняття «тяжкі наслідки», яке викладене в узагальненні судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 червня 2016 року «Про судову практику розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя і здоров'я особи за 2014 рік», яке надається в контексті злочинів проти життя і здоров'я особи (до яких належить і злочин, передбачений ст. 139 КК України), а саме це смерть потерпілого та його каліцтво, зараження інфекційною, тяжкою чи іншою хворобою, що істотно впливає на його нормальний перебіг життя, а також потребує тривалого лікування, отримання тяжких тілесних ушкоджень потерпілим, виникнення психічного розладу чи захворювання, зокрема суттєве погіршення стану здоров'я особи, натомість поняття «тяжка хвороба» охоплює захворювання, що зумовлюють

установлення групи інвалідності [54]. Відповідно до п. 1.2 наказу Міністерства охорони здоров'я України «Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень» від 17.01.1995 року № 6 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 26 липня 1995 року за № 255/791 під поняттям «тілесні ушкодження» визначається порушення анатомічної цілісності тканин, а також органів і їхніх функцій, яке виникає як результат дії одного або кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів, наприклад, фізичних, хімічних, біологічних, психічних; натомість п. 2.1.1 вказаного документа перераховує основні ознаки тяжкого тілесного ушкодження, до яких належать: небезпека для життя, втрата будь-якого органу чи втрата органом його функції, переривання вагітності, душевна хвороба, невідправне знівечення обличчя, а також розлад здоров'я, що поєднаний зі стійкою втратою працездатності, яка становить не менше ніж одну третину [55].

На нашу думку, вартим уваги є зазначений Ю.В. Кухарковим перелік випадків ненадання медичної допомоги потерпілому, яке заподіює тяжкі тілесні ушкодження: 1) для людини, яка має виражені ознаки захворювання (незалежно від того, чи є захворювання наслідком травми, чи ні) медична допомога повинна бути профілактикою виникнення тілесного ушкодження, однак унаслідок бездіяльності медичного працівника та порушення принципу своєчасності надання медичної допомоги в людини виникає травма як прояв даного захворювання, наприклад, за наявності у людини судового синдрому бездіяльності медичного працівника, зокрема, він не притримав потерпілого, призвело до того, що останній отримав черепно-мозкову травму від ударів об підлогу під час судом (перелом склепіння черепа у вигляді тріщини потиличної кістки, субдуральний крововилив); отримана травма є тяжким тілесним ушкодженням за ознакою небезпеки для життя; 2) для людини з вираженими ознаками захворювання, яке не є наслідком травми, медична допомога має призвести до покращення або до стабілізації стану здоров'я, однак унаслідок бездіяльності медичного працівника та порушення принципу своєчасності надання медичної допомоги у потерпілого формується стан, із прогресуванням якого виникає потреба в медичних маніпуляціях, здійснення яких визначає кваліфікуючу ознаку тяжких тілесних ушкоджень, наприклад, ненадання медичної допомоги людині з тромбозом вен кінцівки (ноги або руки) призводить до потреби в хірургічній

ампутації даної кінцівки задля збереження життя потерпілого; кваліфікуюча ознака тяжкого тілесного ушкодження – втрата органу; 3) для людини, яка має тілесні ушкодження внаслідок травми, медична допомога має бути спрямована на збереження життя та здоров'я, а також зменшення проявів патологічного стану, який виник, однак бездіяльність медичного працівника та порушення принципу своєчасності надання медичної допомоги призводять до погіршення стану здоров'я потерпілого, наприклад, ненадання медичної допомоги особі з різаною раною кінцівки (відсутність заходів щодо зупинки кровотечі) призвело до тривалої кровотечі, виникненню шоку III ступені, що визначає кваліфікуючу ознаку тяжкого тілесного ушкодження – небезпека для життя [56, с. 167].

Натомість злочин, передбачений ч. 1 ст. 139 КК України, за конструкцією об'єктивної сторони належить до діянь із формальним складом злочину, адже об'єктивна сторона даного складу злочину характеризується лише однією обов'язковою ознакою, а саме суспільно небезпечним діянням [52, с. 57], зокрема вказаний злочин вважається закінченим із моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, незалежно від настання наслідків [14, с. 134–135], тобто ненадання допомоги хворому медичним працівником. У деяких статтях Особливої частини КК України встановлено законодавцем відповідальність не лише за реальне заподіяння шкоди, але й за створення небезпеки (загрози) саме її заподіяння, зокрема такі діяння мають назву «делікти небезпеки» чи «делікти створення небезпеки» [57, с. 7]. Ч. 1 ст. 139 КК України встановлює відповідальність за злочин ненадання допомоги хворому медичним працівником, зокрема настання наслідків не є обов'язковим. Небезпека як наслідок злочинного діяння є зазвичай певними змінами в об'єктивній дійсності, що являють собою потрібні умови заподіяння шкоди, зокрема створення небезпеки заподіяння шкоди не завжди означає, що в об'єкті посягання не можуть відбуватися негативні зміни, тобто порушується стан захищеності безпеки суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, та їх безпечні умови функціонування [57, с. 9].

Отже, враховуючи зазначене вище, під поняттям «тяжкі наслідки» в контексті злочину, передбаченого ст. 139 КК України «Ненадання допомоги хворому медичним працівником», на нашу думку, слід розуміти смерть, виникнення захворювань, що зумовлюють встановлення групи інвалідності,

переривання вагітності, тяжкі тілесні ушкодження, безплідність, самогубство.

Наступною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 2 ст. 139 КК України, є причинний зв'язок, під яким варто розуміти «об'єктивно існуючий зв'язок між суспільно небезпечним діянням (причиною) і суспільно небезпечним наслідком (наслідком), коли наслідки виникають у результаті вчинення діяння» [52, с. 65]. Процес встановлення причинного зв'язку поділяється на стадії: встановлення факту вчинення особою суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності); встановлення вказаних у законі наслідків; встановлення факту, що діяння передувало настанню наслідків; далі варто встановити, чи були ці діяння необхідною умовою для настання наслідків; а також визначити, що діяння даної особи були безпосередньою причиною настання наслідків [58, с. 102–103]. Причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками під час бездіяльності суб'єкта (у нашому випадку – медичного працівника) наявний, якщо на суб'єкта був покладений обов'язок активної поведінки; суб'єкт мав можливість для активної поведінки, а також міг вчинити діяння, яке було спрямоване на недопущення настання зазначених у законі суспільно небезпечних наслідків; невчинена суб'єктом дія (дії) об'єктивно могла призвести до заподіяння настання вказаних у законі суспільно небезпечних наслідків [1, с. 246]. Законодавець чітко встановлює у ч. 2 ст. 139 КК України «Те саме діяння, якщо воно спричинило смерть хворого або інші тяжкі наслідки...», де під «Те саме діяння...» варто розуміти «Ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з установленними правилами, надати таку допомогу, якщо йому завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого...» (ч. 1 ст. 139 КК України) [36], що і є причиною настання вказаних у ч. 2 ст. 139 КК України суспільно небезпечних наслідків.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 139 КК України, також характеризується такою обов'язковою ознакою, як обстановка вчинення вказаного злочину. Адже якщо факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину зазначені в диспозиції норми Особливої частини Кримінального кодексу України чи одноозначно випливають саме з її змісту, то такі ознаки слід визначати обов'язковими ознаками об'єктивної сторони [49, с. 39]. Обстановка вчинення злочину як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину впливає на: розвиток

об'єктивної сторони злочину, кваліфікацію вчиненого злочину та ступінь суспільної небезпечності злочину, а також бути не лише пом'якшуючою, але й обтяжуючою обставиною вчинення злочину [15, с. 147]. Під обставиною вчинення злочину варто розуміти збіг подій та обставин, за яких саме вчиняється злочин [52, с. 66].

На нашу думку, під обставиною вчинення злочину, передбаченого ст. 139 КК України, слід розуміти перебування потерпілого в патологічному та/або фізіологічному процесі, який небезпечний та/або критичний для його життя і здоров'я, за умови, що він потребує надання медичної допомоги, а також наявна можливість та відсутні перешкоди для здійснення дій, які усунуть небезпеку для життя і здоров'я потерпілого, зокрема, йому буде надана допомога медичним працівником, який відповідно до чинного законодавства зобов'язаний її надати.

Висновки

З огляду на проведене нами дослідження вважаємо за потрібне вказати, що ч. 1 ст. 139 КК України за конструкцією об'єктивної сторони належить до діянь із формальним складом злочину, відповідно до обов'язкових ознак об'єктивної сторони даного злочину варто віднести діяння (у вигляді дії чи бездіяльності) й обставинку вчинення злочину, натомість ч. 2 ст. 139 КК України за конструкцією об'єктивної сторони належить до діянь із матеріальним складом злочину, і як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони зазначеного злочину, зокрема, передбачені такі: діяння (у вигляді дії чи бездіяльності), суспільно небезпечні наслідки, а також причинний зв'язок між діянням (у вигляді дії чи бездіяльності) й суспільно небезпечними наслідками та обставинка вчинення злочину.

Зокрема, сформульоване власне визначення поняття, вказаного в диспозиції ст. 139 КК України «...без поважних причин...» [36], під яким слід розуміти наявність можливості та відсутність перешкод для здійснення дій, які усунуть небезпеку для життя і здоров'я потерпілого, зокрема, йому буде надана допомога медичним працівником, який відповідно до чинного законодавства зобов'язаний її надати.

Правова поведінка особи, яка виражається у формі неправомірної бездіяльності, відповідно до чинного законодавства, у контексті злочину, передбаченого ст. 139 КК України, полягає у невиконанні медичним працівником покладеного на нього обов'язку надавати допомогу в установленому законом порядку будь-якій особі, яка її потребує.

Натомість за умови прохання потерпілого, який перебуває в патологічному та/або фізіологічному процесі, що є небезпечним та/або критичним для його життя і здоров'я, та потребує надання медичної допомоги й звернувся до медичного працівника допомогти йому врятуватися, зокрема, реалізувати своє право на охорону здоров'я та медичну допомогу, а натомість винна особа відмовила потерпілому в наданні допомоги, хоча й зобов'язана відповідно до чинного законодавства її надати, а також була наявна можливість та відсутні перешкоди це вчинити, то поведінку медичного працівника в даному випадку варто характеризувати як активну вольову поведінку – дію, тобто відмову в наданні медичної допомоги потерпілому. Дані висновки щодо такої ознаки об'єктивної сторони вказаного злочину, як дія, також характеризують і форму прояву зазначеного злочину, зокрема ч. 2 ст. 139 КК України вказує: «Те саме діяння...».

Під поняттям «тяжкі наслідки» в контексті злочину, передбаченого ст. 139 КК України «Ненадання допомоги хворому медичним працівником», на нашу думку, слід розуміти смерть, виникнення захворювань, що зумовлюють встановлення групи інвалідності, переривання вагітності, тяжкі тілесні ушкодження, безплідність, самогубство.

Натомість ми вважаємо, що під обставиною вчинення злочину, передбаченого ст. 139 КК України, слід розуміти перебування потерпілого в патологічному та/або фізіологічному процесі, який небезпечний та/або критичний для його життя і здоров'я, за умови, що він потребує надання медичної допомоги, а також наявна можливість та відсутні перешкоди для здійснення дій, які усунуть небезпеку для життя і здоров'я потерпілого, зокрема, йому буде надана допомога медичним працівником, який відповідно до чинного законодавства зобов'язаний її надати.

Об'єктивна сторона злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником, на нашу думку, полягає в ненаданні (бездіяльність) або відмові (дія) надати допомогу потерпілому, який перебуває в патологічному та/або фізіологічному процесі, що небезпечний та/або критичний для його життя і здоров'я, за умови, що він потребує надання медичної допомоги, а також наявна можливість та відсутні перешкоди для здійснення дій, які усунуть небезпеку для життя і здоров'я потерпілого, зокрема, йому буде надана допомога медичним працівником, який відповідно до чинного законодавства зобов'язаний її надати.

Вважаємо доцільним частину першу ст. 139 КК України після слова «ненадання» доповнити словами «або відмова у наданні».

Список використаних джерел:

1. Гришук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник. Хмельницький, 2005. 570 с.
2. Татаркин В.В. Преступления медицинских работников против жизни и здоровья : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» ; Ростовский юридический институт МВД России. Ростов-на-Дону, 2007. 210 с.
3. Матвійчук В.К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складові та зміст. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. №1 (39). С. 163–168.
4. Чеботарьова Г.В. Проблеми визначення поняття об'єктивної сторони злочину. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридически науки»*. 2009. Т. 22 (61). № 1. С. 249–254.
5. Пионтковский А.А. Объективная сторона состава преступления. *Курс советского уголовного права* : в 6 т. ; редкол. : А.А. Пионтковский, П.С. Ромашкин, В.М. Чхиквадзе. Москва : Изд-во Наука, 1970. С. 131–204.
6. Дорохіна Ю.А. Развитие понятия об'єктивної сторони складу злочину та його теоретичні основи. *Юридична наука*. 2013. № 8. С. 49–55.
7. Наумов А.В. Объективная сторона преступления : учебное пособие ; под общ. ред. А.Н. Попова. В двух томах. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрид. лит., 2004. Т. 1. Общая часть С. 186–209.
8. Попов А.Н., Зимирева Л.А., Федышева П.В. Объективная сторона состава преступления : учебное пособие ; под общ. ред. А.Н. Попова. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2015. 64 с.
9. Малинин В.Б., Парфенов А.Ф. Объективная сторона преступления. Санкт-Петербург : Издательство Юридического института (Санкт-Петербург), 2004. 301 с.
10. Коржанський М.Й. Об'єктивна сторона злочину. *Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна. Курс лекцій* / за ред. М.Й. Коржанського. Київ : Атіка, 2001. С. 189–211.
11. Парфенов А.Ф. Общее учение об объективной стороне преступления : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» ; Санкт-Петербургский юридический институт генеральной прокуратуры РФ. Санкт-Петербург, 2004. 428 с.
12. Уголовное право России : учебник для вузов. В 2-х томах / отв. ред. докт. юрид. наук, проф. А.Н. Игнатов, докт. юрид. наук, проф. Ю.А. Красиков. Москва : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФА • М), 2000. Т. 1. Общая часть. 639 с.
13. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. Москва : Гос. изд-во юрид. лит. 1960. 244 с.
14. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М.І. Бажанов та ін. ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
15. Астахова О.О. Обстановка вчинения злочину за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» ; ВНЗ «Національна академія управління». Київ, 2018. 240 с.
16. Семенюк Н.М. Час вчинения злочину за кримінальним правом України (доктринальний, законодавчий та практичний аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» ; ВНЗ «Національна академія управління». Київ, 2018. 263 с.
17. Чеботарьова Г.В. Кримінально-правова охорона правопорядку у сфері медичної діяльності : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2011. 458 с.
18. Івшин І.В. Судебно-медичні аспекти професійних преступлений медичних работников против жизни и здоровья : дисс. ... канд. мед. наук : 14.00.24 «Судебная медицина» ; Московский государственный медико-стоматологический университет. Москва, 2005. 261 с.
19. Назмутдинова Л.М. Ответственность за неоказание помощи в уголовном праве : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» ; Казанский (Приволжский) федеральный университет. Казань, 2018. 260 с.
20. Назмутдинова Л.М. Объект преступления неоказания помощи больному по уголовному праву России. *Учёные записки Казанского университета. Серия Гуманитарные науки*. 2013. Т. 155. Кн. 4. С. 211–217.
21. Горелик И.И. Квалификация преступлений, опасных для жизни и здоровья. Минск : Издательство «Вышэйшая школа», 1973. 319 с.
22. Лемеха Р.І. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого Ч. 1 Ст. 139 Кримінального кодексу України. *Медичне право*. 2018. 1 (21). С. 32–41.
23. Мареев В.В. Злочини, пов'язані з ненаданням або неналежним наданням медичної допомоги чи медичних послуг. *Держава і право* : Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. 2011. Вип. 51. С. 568–573.
24. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.
25. Петрова Т.Н. Неоказание помощи больному: основные понятия и анализ состава преступления. *Сборник научно-практических трудов*. 2017. № 2. С. 81–88.
26. Саргсян А.А. Актуальные проблемы квалификации неоказания помощи больному. *Вестник Челябинского государственного университета. Серия : Право*. 2018. Т. 3. Вып. 4. С. 81–85.

27. Берило О.Г. Кримінальна відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. 246 с.
28. Винер Н. Кибернетика и общество. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1958. 200 с.
29. Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия / под ред. М.Ю. Тихомирова. Москва, 1997. 526 с.
30. Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка. Москва : «Аделант», 2014. 800 с.
31. Большой толковый словарь русского языка / под ред. С.А. Кузнецова. Санкт-Петербург : «Норинт», 2000. 1536 с.
32. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
33. Мыц Я.А. Оставление в опасности в уголовном праве России : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» ; Ульяновский государственный университет. Ульяновск, 2006. 208 с.
34. Воропаев А.В., Воропаева И.В., Исаев Ю.С. Ответственность медицинских работников за неоказание помощи больному. *Сибирский медицинский журнал*. 2006. № 3. С. 105–108.
35. Хуторянский О.В. Кримінально-правовая характеристика ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2013. 216 с.
36. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
37. Про мінімальні норми соціального забезпечення : Конвенція Міжнародної організації праці від 28.06.1952 р. № 102. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011 (дата звернення: 04.06.2020).
38. Чеботарьова Г.В. Ненадання допомоги хворому медичним працівником : проблеми кримінально-правової характеристики об'єктивних ознак злочину. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2010. Том 23 (62). № 1. С. 292–298.
39. Основы законодательства Украины про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1993. №4. Ст. 19.
40. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
41. Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19 березня 2018 року № 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-18> (дата звернення: 04.06.2020).
42. Про апробацію методології дослідження важкої материнської захворюваності, що становить загрозу для життя жінки : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14 грудня 2012 року № 1053. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-13> (дата звернення: 04.06.2020).
43. Про клятву лікаря : Указ Президента України від 15 червня 1992 року № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349/92> (дата звернення: 04.06.2020).
44. Полшакова А.С., Плешаков А.М. Бездействие как обязательный признак объективной стороны преступления неоказание помощи больному. *Вестник Московского университета МВД России*. 2018. № 5. С. 115–118.
45. Орешкина Т. Уголовно-правовое значение непреодолимой силы. *Уголовное право*. 2003. № 2. С. 57–59.
46. Дмитренко А.П. Институт обстоятельств, исключающих преступность деяния, в уголовном праве России : основы теории, законодательной регламентации и правоприменения : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2011. 51 с.
47. Чеботарьова Г.В. «Поважні причини» як ознака, що виключає злочинність ненадання допомоги хворому медичним працівником. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 560–565. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34881/87-Chebotaryova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 04.06.2020).
48. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація та ін. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін та ін. 2013. 1040 с.
49. Савченко А.В., Шуляк Ю.Л. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах) : навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 312 с.
50. Благов Е.В. Общая часть уголовного права в 20 лекциях. Москва : Юрлит. информ, 2012. 344 с.
51. Александрова Н.Г. Ответственность за оставление в опасности по уголовному праву : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право; криминология; уголовно-исполнительное право» ; Всероссийский научно-исследовательский институт МВД РФ. Москва, 2000. 186 с.
52. Кримінальне право України. Загальна частина : Практикум : навчальний посібник / І.П. Козаченко та ін. ; за заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ : КНТ, 2006. 432 с.
53. Ботякова В. Безпосередній об'єкт злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 265–281.

54. Узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 червня 2016 року «Про судову практику розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя і здоров'я особи за 2014 рік». URL: <https://docs.dtkr.ua/doc/pa004740-16?page=5> (дата звернення: 04.06.2020).

55. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 року № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (дата звернення: 04.06.2020).

56. Кухарьков Ю.В. Причинение телесных повреждений при неоказании медицинской

помощи. *Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы*: сборник научных трудов. 2016. № 2 (40). С. 162–169.

57. Тихий В.П. Відповідальність за злочини проти безпеки людини. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2016* : збірник наукових праць / відп. ред. д-р. юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 5–13.

58. Павлова Н.В. Уголовно-правовое регулирование медицинской деятельности : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» ; Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. Москва, 2006. 201 с.

Viktoriia Botiakova. The objective side of the crime of failure to provide assistance to a sick person by a medical professional

The article examines the issues of the objective side of the crime of failure to provide assistance to a sick person by a medical professional. It is established that Part 1 of Art. 139 of the Criminal Code of Ukraine by the construction of the objective side belongs to the formal components of the crime, in accordance with the mandatory features of the objective side of the crime act (in the form of action or inaction) and the crime situation should be included, however Part 2 of Art. 139 of the Criminal Code of Ukraine by the construction of the objective side belongs to the material components of the crime and as mandatory features of the objective side of the crime, in particular, the following are provided: act (in the form of action or inaction), socially dangerous consequences, as well as the causal connection between the act (in the form of action or inaction) and socially dangerous consequences and the crime situation.

The author's definition of the concept specified in the disposition of Art. 139 of the Criminal Code of Ukraine "...without justifiable reasons..." which should be understood as the possibility and absence of obstacles to action that will eliminate the danger to life and health of the victim, in particular, he will be provided assistance by a medical professional who, according to current legislation, is obliged to provide it.

Under the concept of "grave consequences" in the context of the crime under Art. 139 of the Criminal Code of Ukraine "Failure to provide assistance to a sick person by a medical professional", in our opinion, should be understood as death, the emergence of diseases that cause disability, miscarriage, grievous bodily harm, infertility, suicide.

Instead, under the crime situation of the crime under Art. 139 of the Criminal Code of Ukraine should be understood the presence of the victim in a pathological and/or physiological process that is dangerous and/or critical to his life and health, in the case that he needs medical care, as well as there is an available opportunity and an absence of obstacles to action, which will eliminate the danger to the life and health of the victim, in particular, he will be provided assistance by a medical professional, who, in accordance with applicable law, is obliged to provide it.

It is established that the objective side of the crime of failure to provide assistance to a sick person by a medical professional is the failure (inaction) or refusal (action) to provide assistance to the victim who is in a pathological and/or physiological process that is dangerous and/or critical to his life and health, in the case, that he needs medical care, as well as there is an available opportunity and an absence of obstacles to action, that will eliminate the danger to life and health of the victim, in particular, he will be provided assistance by a medical professional who, in accordance with applicable law, is obliged to provide it.

We consider expedient, that Part I of Art. 139 of the Criminal Code of Ukraine after the word "failure" should be supplemented by the words "or refusal to provide".

Key words: failure to provide assistance to a sick person, medical professional, refusal to provide assistance, a crime situation, grave consequences, justifiable reasons, act, objective side.